

Զ Է Կ Ի

(Léon Frapié)

Դա մի խոշոր, ուժեղ, ամենահասարակ տեսակի շներից մէկն էր։ Աճալարար բօշան և իւր ընտանիքը վաղուց է, որ տէր էին այդ շանը, կարելի է ասել իրենց տուն-տեղ լինելու օրից։ Տան մէջ եղած չորս փոքրերը, որոնցից մեծն արդէն եօթ տարեկան էր, նորա օրով էին լոյս աշխարհ տեսել։

Տան անդամներից մէկն էր նա, համարեա թէ իսկապէս ասելով, բօշան նայում էր նորան իբրև իւր խեղճ ազգականներից մէկի վրայ, որին պահում էին տան մէջ եղած բոլոր ծառայութիւնները կատարել տալու պայմանով։

Նորա դերը կատարեալ էր,—սիրում էին և չարչարում, հայհոյում և փաղաքշում, ծեծում և խորհուրդ հարցնում։

—Եթէ այս ճանապարհը բռնենք, ի՞նչ կասես, Ջէկի, հ'ը,—հարցնում էին նորան ամենայն լրջութեամբ։

Սայլակին լծած Ջէկին իւր կարծիքն էր յայտնում իսկոյն, հաղում էր իւր հաւանութիւնը տալիս, գլուխը խոժուած մի կողմն էր թեքում հակառակ կարծիք ունեցած դէպքում, նայելով թէ օդի մէջ ինչ խորհրդաւոր ազդանշան էր նշմարւում,

Մի մեծ առաւելութիւն էլ ունէր, եթէ մանրավաճառ բօշան իւր սայլակի վրայ դարստած կողոճներով, քաղալակներով ու բանջարեղէնի զանազան տեսակի կապոցներով երեկոյեան տուն էր դառնում ամբողջ անցած ճանապարհին ոչ մի բան չվաճառելով, ամենքը առաջուց գիտէին, թէ ում մեղն է դա. «բոլորն այս ապուշի մեղքն է»։

Տան մէջ պատահած տարածայնութիւնների «կուժն ու կուլան» միշտ Ջէկի մէջքին էր կոտրւում. գիտակից գէպի իւր պարտաւորութիւնը և սկզբունքով կողմնակից լինելով ընտանիքի մէջ բարի յարաբերութիւն պահպանելուն, ինքնակամ վէճի բռնուած ամուսինների մէջ էր ընկնում, մինչև որ սայ-

լալի տակ մի քանի աքացիի հարուած չստանար, իբրև վարձատրութիւն ամուսինների մէջ համերաշխութիւն ձգելու ջանքի:

Կատաղի, զարհուրելի պահապան էր. այնքան ոյժ ու քաջարտութիւն ունէր, որ կարող էր հեշտութեամբ դիմադրել մի քանի մարդու յարձակման:

Իւր սիրելի զբաղմունքն էր՝ հրեխաներին հսկել, խնամել և պաշտպանել. դայակից աւելի էր հոգ տանում նոցա, միևնոյն ժամանակ և նոցա խաղալիքն էր չարչարանքի, կատակների նշաւակը, — և չի՞ կարելի խաղալ կենդանի արարածի հետ, առանց նորան չարչարելու: Այդ կողմից նորա համբերութիւնը չափ չունէր. մայրական ծայրահեղ առաքինութեան պարտականութեամբ կարող էր մարդկային արարածի հետ մրցել:

Տարէնը մի անգամ, զուտ առևտրական տեսակետից, իրաւունք էին տալիս նորան պտղելու Նոյն հոգատարութեամբ մնուցանում էր և իւր փոքրիկներին: Եւ երբ փոքրիկները ծախում էին լալիս էր լուռ, մեկուսի մի անկիւնում, ինչպէս հասակաւոր մէկը, և շաբաթներ ամիսներ շարունակ չարչարում, աշխատում էր, խաղում ու հսկում նախկին անձնագրութեամբ բայց նորա աչքերի մէջ կարելի էր կարգալ մի խորին, անմխիթար վիշտ, որ խօսում էր ձեր սրտի, հոգու հետ:

* * *

Այդ տարին բռնաների համար ցաւի տարի էր: Գարնան բացուելու հետ, բացուեցան և երկնքի դռները, — անձրև էր, որ շարունակ թափւում էր:

Օր եկաւ, որ ամուսինները կատարեալ կարօտութեան մէջ ընկան, — չամաչէին ձեռք կմեկնէին: Ամբողջ օրը պտտել էին, թափառել, բայց ոչինչ չէին շահել և այժմ ճանապարհի մի կողմին կանգնած, ամեն բնակութիւնից հեռու, մոլորուել մնացել էին՝ սայլակի անիւր փնասուելու պատճառով: Կինը չէր կարողացել «սաղցնել» իւր ողորահիւաններից և ոչ մէկը. փոքրները ուզողութիւն էին արել, բայց անհետևանք, ամբողջ դաշտի մէջ աւեր տարու պատճառով աւերելու ոչինչ չկար, — ոչ պտուղ, ոչ «բոստան», աւելացրէք և այն որ Զէկիի փոքրներն էլ դեռ հետն էին:

Իհարկէ, կարելի էր առժամանակ ծոմապահութեամբ անցնել. բայց սայլակի անիւր նորոգել տալու համար անհրաժեշտաբար փող էր պէտք:

Որտեղից որտեղ ճանապարհին մի որսորդ լոյս ընկաւ,

Նիհար, արևառ դէմքով, ուրախ տրամադրութեամբ պախիկի հովերով (faunesque) բարձրահասակ էր, երկար սրունքները դեղնաւուն զանգապաններով սեղմած: Իւր շիկաւուն փոքրիկ միւրուքը, ժանգագոյն զգեստը հնադարեան նկարների մէջ պատկերացրած «աղա Սատանայի» պատկերն էր լիշեցնում:

Ջէկին, իւր շուրջը խայտացող փոքրիկներով շրջապատուած, կապուած էր հաստ, երկաթէ շղթայով մօտիկ ծառին: Անհոգ, ինչ որ եղանակ սուլող մօտեցող որսորդին ուղղեց մի խուլ, թշնամական մոմոց:

Վերջինս յանկարծակիի եկաւ, կանգ առաւ, քննական հայեացքով զննեց անոնի դագանը և իւր սերունդը: Յանկարծ բարձրաձայն, քահ-քահ ծիծաղ արձակեց:

— Ե՛յ, բարեկամ, ի՞նչ տամ լակոտներին: Հատը հինգ մա նէթ, հը՛. Ձէ՛. Լսեցէք, ուզում եմ իւր տեսակի մէկ աչքի ընկնող մի զուարճութիւն ունենալ, որ տեսել եմ արտասահմանում, մի տօնավաճառի ժամանակ, — պէտք է փոքրիկներին զնգա-կահարել՝ իրենց մօր աչքի առաջ: Սպասեցէք, թողէք խօսքս վերջացնեմ: Պէտք եղած անհրաժեշտ բաներն ունիք. մեր փոք-րիկ զոհերին կծածկենք այս վառիկներէ կողովով, ճիշտ այն-քան հեռաւորութեամբ, որ մայրը իւր կատաղի, անկանոն ոս-տիւնների ժամանակ միայն մի սանտիմետր հեռաւորութեամբ կարողանայ մօտենալ կողովին: Է՛, առէք, չորսի համար կվճա-րեմ քսակիս մէջ եղած չորս տասնոց ոսկին, քսան բուբուռ փոխարէն... Այս է, աւելի չկայ:

Բօշաները, — մարդը, կինը, երեսաները, — հակառակեցին այդպիսի մի վայրենի զուարճութեան: Այդ բոլորին նոցա առանձին թափով զգացին դէպի Ջէկին տածած իրենց բոլոր սէրն ու քնքշանքը: Վերջինս՝ անհանգիստ շարժումներով հծծում էր, կարծես շուրջը արագութեամբ փոփոխուող դիմագծերի շարժումներից զգալով մօտաւոր վտանգը:

Որսորդը տարօրինակի մէկն էր. որչափ ընտանիքի ան-դամների անկեղծ տրտմութիւնն էր աւելանում, այնչափ ինքն աւելի էր ուրախանում. հաստակողութիւնը բռնած՝ իւր ասածն էր պնդում և խեղճ ընտանիքն այնքան մեծ կարիք ունէր այդ յանկարծական, երկնքից իջած մանանայի նման, շահին որ ա-կամայից ընդունեց առաջարկը:

Բօշան խնդիրը վճռեց յանկարծակի և ոսկիները ընդու-նեց մի առանձին մօայլ քմծիծաղով, որին վայրագ զուարճա-սէրը նոյնքան ուշադրութիւն դարձրեց, որչափ նոցա գթասրը-տութեան ու անկեղծ մորմոքին:

* *

Փոքրիկ շնիկները գոցուեցան խոշոր ծակերով կողովի տակ, Զէկիի շղթայի տարածութիւնը ամենայն հոգատարութեամբ ճշտուեցաւ Շունը մի կատաղի, վրիժառու հայեացք նետեց և իւր շղթան ուժեղ թափով ձգելով գիմեց դէպի կողովը, որ մի նոր առիթ տուեց որսորդին աւելի ևս ճշտելու մնացած տարածութիւնը, — շան քթի ծայրը համարեա քսուով էր ողորահիւս կողովին:

Կինը փախաւ, թափուեցաւ փոքրիկ սայլակի մէջ, ականջներ խցեց, որպէս զի ոչինչ չտեսնէ, ոչինչ չլսէ:

Որսորդը լցրեց հրացանը:

— Սպասեցէք, սպասեցէք, գոչեց բռնա:

Դիմեց մի քանի քայլ հեռու խմբուած իւր չարածճիւններին առանց բառ արտասանելու բռնեց մեծի թևից, տարաւ սայլակի մօտ, ոտ ու ձեռքն ամուր կապեց սայլակի կողքին: Իրաւունք ունէր. երեսան մի քանի խոշոր քար ձեռքի մէջ առել, սպասում էր, որի հետևանքը կարող էր շատ ծանր լինել վայրենու ճարպիկ, անվրէպ բար նետելու շնորհքն ի նկատի առնելով:

Զարհուրելի զուարճութիւնը բաւական երկար տևեց: Որսորդը, կամենալով բաւական հեռուից նշան բռնել, մի քանի անգամ վրիպեց շնիկներին կաշիւու, որոնք գլուխ կորցրած, կողովի տակ այս ու այն կողմն էին ընկնում մօրը կանչելով. բազմաթիւ վրիպումներից, ռազմամթերքն արագ սպառուով էր և բռայինք կարծում էին, թէ այդպիսով կարող կլինէին մէկերկուսին ազատել. բայց, դժբաղտաբար, վերջին փամփուշտով սպանուեցաւ վերջին քոթոթիկը:

Այդ ամարդի զուարճութեան ամբողջ ժամանակը, Զէկին զմայլմունքի կատարեալ պատկեր էր ներկայացնում: Բուրդն ամբողջապէս փուշ-փուշ, բերանը փրփուր, աչքերը բոց-կրակ, որսորդի իւրաքանչիւր նոր նշանին ուսնում, ոռնում, կատաղում կռնում, սրտմաշուկ հծծիւն էր արձակում. նորա հեծկտանքը ոչնչով չէին զանազանում մարդկային անվերջ տանջանքի հեծկտանքից. դա մի խօսուն էակ էր, որի աչքերից աղի արցունք էին քամում գիականացող շնիկներից ամէն-մէկի շղաձիգ շարժումները: Կսկիծ ու մորմոքից խելակորոյս մօր պաղատանքը աւելի սրտամորմոք լինել չէր կարող. — «Ո՛հ, ո՛չ, թոյլ մի տաք: Դադարեցէք: «Շնորհ» էին ասում նորա լացող աչքերը, պաղատող հայեացքը...

Զայրոյթի և անզօր կատաղութեան զարհուրելի արտա-

յայտութիւն էր ցոլում այդ ամենի տակից. անզուսպ թոխչե-
ներ, կոյր անձնագոհութիւն ամեն նշանի,—կենդանին ուզում
էր ամեն ինչ ջարդել-փշրել, իւր գլուխը մահու տալ, հասնել
իւր թշնամուն մի ոստիւնով: Ապա նորա չարագուշակ «աճե՛հ»
ոռնոցը, որ ձգւում-տարածւում էր դաշտի ամենահեռաւոր վայ-
րերը, դա լացող մօր անմխիթար մեղեդին էր, որին ամեն ան-
գամ, և բօշայի կնոջ ու երեխաների աղեխարշ, լալկան «աճե՛հ»
էր միանում:

— Ի՞նչ հրաշալի կենդանի է, շուն չէ սա, այլ մի վագր,
մի առիւծ, ասաց որսորդը հրացանը մէջքը ձգելով:

— Կարծում եք, պատասխանեց հեգնօրէն բօշան: Յամենայն
դէպս, կարծում եմ, դուք վերջացրիք. պայմանը յարգուած և
ոչ մէկս միւսի առաջ այլ ևս ոչ մի պարտականութիւն չունենք,
այնպէս չէ՞:

Մի փոքր կանգ առաւ և յետոյ մի անհամբեր դէմքի
ծմոտկոցով աւելացրեց:

— Է՛, այժմ կ'ինդրեմ «շնորհքդ պակսեցնել», որովհետեւ
շանս պիտի արձակեմ... կարծում եմ իրաւունք ունիմ, այսպէս
վարուելու:

Որսորդը սպրտեց, դողաց ամբողջ էութեամբ և երկիւ-
ղից կակազեց.

— Ի՞նչպէս, թէ... Ի՞նչպէս թէ... Օգնութիւն: Մարդա-
սպանութիւն է...

Դաժան աչքերն արագ դարձրեց դաշտի կողմը այնտեղ
որեւէ ապաստանարան որոնելու համար,—ողջ հորիզոնի վրայ
բնակութեան հետք չկար: Կանգնած տեղը վայրկեան դադար
մնալ չէր կարողանում, կարծես երկիրն այրում էր նորա ոտ-
ները: Եւ ջնայելով, որ գրպանում կոպէկ չունէր տենդային
շեշտով վերջին միջոցն էր փորձում:

— Ես... ձեզ կտամ... այս ըոպէիս կստորագրեմ պարտա-
գիր... հարիւր... հիգ հարիւր ըոբլի...

— Ոչ, պատասխանեց բօշն հաստատ ձայնով, արդէն բա-
ւական վարձատրել էք ինձ, հետն էլ սովորեցնելով՝ չդիջանել:
Ջէկին իւր շղթայի վրայ էր պտոյտներ անում. աչքերը
անզուսպ վրիժառութեանը լի, կատաղի հռնչիւններ արձակելով:

Որսորդը ոստոստում էր կանգնած տեղը, փետում էր
մազերը, աշխատում էր բօշային փաթտուել: Վերջինս յօնքերը
կիտած, խոժոր դէմքով արտասանեց իւր վերջին ասելիքը:

— Է՛, բարի, լսեցէք վերջին, միակ պայմանս ձեզ կթող-
նեմ, որ հիգ հարիւր քայլ առաջ անցնէք, մյ մինչև այն բլրի
ԼՈՒՄԵՅ

ծայրը, որտեղից ճանապարհը ծուռւմ է... բայց վազեցէք, լաւ վազեցէք որչափ ոտքներումդ ոյժ կայ: Հասկացմբ, ուրիշ ասելիք չունեմ:

Այլ ևս տատամսելու տեղ չկար. որսորդը մի վերջին հայեացք ձգելով բերանը փրփուր պատած, կատաղի կենդանուն, գոթի պէս փախաւ:

Եւ երբ որսորդը հասաւ որոշած սահմանին, շղթայից արձակուած Զէկին թուաւ նորա յետևից, ահագին ոստիւններ անելով, փոշու սիւն բարձրացնելով իւր յետևից:

Սայլակի վրայ ելած բօջանները շուտով նկատեցին, որ երկու վազողների անջրպետը հետզհետէ փոքրանում էր արագ կերպով, և որչափ աւելի էր քշանում այդ տարածութիւնը, այնքան աւելի պարզ կերպով էին լսում կենդանու ձայնը, որ հետզհետէ աւելի սուր, կատաղի էր դառնում, կարծես շների մի ահագին՝ վոնմակ էր հռնչում՝ կերակրի համար:

Փախչողն էլ էր զգում, որ շան իւրաքանչիւր նոր ոստիւնը իւր մահուան ճգնաժամի ընդէն էր մօտեցնում: Այն ժամանակ նաէլ սկսեց փախչելով՝ զարհուրելի ձայներ արձակել. կարծես մի կենդանի էր բառաչում. մարդկային ձայն չէր դա: Խելակորոյս, մահուան վրնջիւն էր դա. մինչ այն աստիճան զարհուրելի, որ ճանապարհի մօտ նստած տաւարը նայող մի մանուկ երկիւղից գլուխն ազատել ուզեց. վեր թռաւ, մի կողմ վազեց և յանկարծ հաւասարակշռութիւնը կորցնելով ճանապարհը եզերող խոր ճահճոտ տղմուտի մէջ ընկաւ:

Նոյն վայրկեանին հասաւ և շունը, որ հազիւ մի քանի քայլ միայն հեռու էր իւր թշնամուց: Յանկարծ մի այնպիսի ձայն արձակեց, որ կարծես մէկը նորան վառ հնոցի մէջ նետած լինէր, միևնոյն ժամանակ իւր կատաղի վազքի թափի յանկարծակի դադարից գետին գլորուեցաւ, թաւալուեցաւ փոշու մէջ այնպէս, որ հեռուից դիտողը կկարծէր թէ հրացանի գնդակի զոհ գնաց:

Բայց իսկոյն տեղից վեր ցատկեց, մի զարհուրելի հռնչիւն արձակեց, ասէք մի անտեսանելի, հզօր արգելք նորան ջախջախեց,—պէտք է ձեռքից փախցնէր իւր զաւակների սպանողին իւր արիւնն սպանողին ազատուում էր... Նա չէր կարող տղմուտի մէջ սուղուող մանկանն անօգնական թողնել. աշխարհիս երեսին ոչ մի արգելք չէր կարող ստիպել նորան անցնելու, ոչ մի արգելադրութիւն դորանից աւելի ուժեղ թափով յետ պահել չէր կարող նորան:

Իսկոյն ջուրը նետուեցաւ, բռնեց երեխայի զգեստից և

ակուած՝ ճանապարհի խոտի վրայ քաշեց, հանեց: Կանգ առաւ ուժեղ հևացող լեզուով արագ-արագ լիզեց ուշադնաց երեխայի դէմքը ծածկող երկար մազերը, ուժով քաշքրտեց շորերը և կուրծքն ու թևերն արձակեց:

Եւ երբ պարտքը կատարած, ոտքի ելաւ պղտոր հայեացքով աչք ածեց դէպի այն կողմն, ուր փախչում էր ազատուած որսորդը, — նայեց, նայեց, յետոյ արագ-արագ յետ փախաւ իւր փոքրիկներէ մօտ, դարձաւ իւր ստրկութեան և պարտականութեան՝ աշխատանքին, դէպքի կսկիծը և անմիջական պարտականութիւնից խուսափելու խղճահարութիւնը սրտումը, մարդկային իսկական հեծկլտանք, սիրոյ և վշտի հեծկլտանք արձակելով:

Քր. Թ. Տ. Վ.